

Pripravila:
Lucija Hočevar, koordinatorka projektov
Zavod Žiga Zois, Ljubljana
e-mail: lucija.hocesar@zois.org

MOŽ, KI JE PREDRAMIL SLOVENCE IN SLOVENŠČINO VALENTIN VODNIK

3. februar 1758, Zgornja Šiška pri Ljubljani
– 8. januar 1819, Ljubljana

Narodni preroditelj, pesnik, slovničar, časnikar, pisec
šolskih knjig, učitelj, prevajalec, zbiratelj ...

200-letnica Ilirskih provinc

1. ŽIVLJENJE

Svoje življenje je dobro opisal sam Vodnik v kratki avtobiografiji z naslovom »Valentin Vodnik« in pod njo pripisal, da jo je sestavil na Gorjušah, 1. rožencveta 1796. S tem postal prvi Slovenec, ki je poskusil v slovenskem jeziku predstaviti sebe, svoje življenje, osebnost in delo. Pozneje je to poskusil še v poeziji, najbolj neposredno v pesmi *Moj spominik*.

Iz njegovega zapisa izvemo, da se je rodil 3. februarja 1758 v Zgornji Šiški, kot prvi od desetih otrok očetu Jožefu in mami Jeri Pance. V takrat še povsem vaškem in kmečkem okolju je bila njegova družina zelo premožna in podjetna: bili so kmetje, veliko so trgovali z živino, vinom in platnom na Hrvaškem in imeli tudi gostilno. Otroštvo je Vodnik preživel brezskrbno, z devetimi leti pa se je na željo staršev začel učiti branja, pisanja, računanja in se pripravljati za nadaljnje šolanje.

L. 1768 so ga starši poslali v frančiškanski samostan v Novo mesto, k stricu Marcellu, ki ga je pripravljati za vstop na takratno gimnazijo, l. 1769 pa je začel obiskovati »latinske šole« v Ljubljani, kjer je opravil šest razredov. Poleg latinščine se je učil nemščine, zgodovine, verouka, geografije, poetike z retoriko, seznanil pa se je tudi z šolsko-prevajalskimi veččinami. L. 1773 je spoznal očeta Marka Pohlina, o katerem pravi, da ga je »*kranjsko pisati učil*«. V *Pohlinovem krožku* se je učil pisne rabe slovenskega knjižnega jezika, se udeleževal pesniških vaj, se navduševal za poezijo in bil deležen preradnih spodbud. Napisal je svoje prve pesmi, med katerimi je najbolj cenil pesem *Zadovoljni Kranjec*, in jih objavljati v *Pisnicah*.

Po končanem šolanju je l. 1775 stopil v frančiškanski red, v Nazarijih prejel redovno obleko in ime Marcelijan. Iz časa njegovega meništvava vemo bolj malo, večji del se je posvečal študiju filozofije, teologije in učenju jezikov: francoščine, italijanščine, ter si tako ob znanju slovenske, nemščine, klasičnih in južnoslovanskih jezikov dopolnil veliko jezikovnega znanja, kar mu je kasneje koristilo pri izbiri poklicev.

L. 1784 je izstopil iz meniškega reda, postal svetni duhovnik in služboval po različnih krajih: v Sori pri Medvodah, na Bledu, Ljubljani, Ribnici, l. 1793 je odšel za župnika na Koprivnik nad Bohinjem, kjer se je seznanil z baronom *Žigo Zoisom*. Ta je v Vodniku prepoznal nad vse primerne sodelavca za svoje literarne in preradne načrte, s katerimi je želel slovenski jezik

Napoleon reče:

Ilirija vstan!

Vstaja, izdihá:

Kdo kliče na dan?

(odlomek iz pesmi *Ilirija oživljena*)

dvigniti na raven omikanega jezika. Spodbudil ga je k ponovnemu pesniškemu delu ter mu zaupal pisanje *Velike pratike*, s katero naj bi izobraževal ljudstvo za vsakdanje življenje in delo, ki je prvič izšla l. 1795.

V času bivanja na Koprivniku ga je Zois navdušil tudi za preučevanje narave, zbiranje mineralov in hojo po gorah. Pri iskanju zanimivih kamnov mu je pomagal organizirati tretjo odpravo na Triglav l. 1795. Svoje vtise in občudovanje lepote planin je opisal v odi *Vršac*.

Zaradi preobilice dela je Vodnik zaprosil za premestitev v Ljubljano. L. 1796 je dobil mesto kaplana pri sv. Jakobu in bil tako bližje kulturnemu, prosvetnemu, literarnemu in znanstveno-strokovnemu delu, s katerimi ga je zasipal Zois. Postal je Zoisov najbližji sodelavec in družabnik pri pogovorih.

S prihodom v Ljubljano se je začelo obdobje, ki predstavlja vrh njegovih prizadevanj in dela. Začel je z urejanjem in pisanjem *Male pratike*, l. 1797 pa z urejanjem *Lublanskih novic*, prvega slovenskega časopisa. Ob tem se je posvečal slovarkemu in pesniškemu delovanju ter l. 1798 je nastopil službo profesorja na ljubljanski gimnaziji. Učiteljsko delo mu je bilo tako pri srcu, da se je dokončno popolnoma posvetil stvarstvu, ki so ga veselile in bile njegov osrednji poklic. Nekaj duhovniških opravil pa je vendar opravljal do smrti.

Ko so Lublanske novice zaradi premajhnega števila naročnikov prenehale izhajati, se je posvetil pesništvu in jezikoslovju. L. 1806 je izdal prvo slovensko pesniško zbirko svojih dotedanjih pesmi z naslovom *Pesme za pokušino* in s tem postal *prvi pravi slovenski pesnik*. Počasi je pripravljati tudi slovar in slovnico, ter ob

svojem pedagoškem delu zbiral gradivo za **pisanje šolskih knjig v slovenščini**, kar pa je prineslo rezultate šele v času Ilirskih provinc.

L. 1809 se je s francosko zasedbo in z ustanovitvijo **Ilirskih provinc** začelo obdobje, ki je pomembno zaznamovalo Vodnika. Navduševal se je nad Francozi in njihovim priznavanjem naravnih pravic narodov na zasedenih ozemljih. Kot prvi, osrednji in edini pravi slovenski pesnik se je čutil poklicanega, da z verzi poseže v javno življenje in je l. 1811 objavil pesem **Ilirija oživljena**, v kateri časti Napoleona kot znanilca svobode.

Z uvedbo "kranjskega jezika" kot učnega jezika v šolah se je pospešilo njegovo pisanje in objavljanje šolskih knjig za pouk slovenskega jezika, francoščine, verouka, abecede, računstva v začetnih razredih. Pomembnejša učbenika sta **Abeceda za prve šole** in slovnica **Pismenost in gramatika za prve šole**, prva v slovenskem jeziku, v kateri je z zanosom pisal, da je treba "začeti vse nauke s tisto besedo, s katero nas je mati učila". Pod Francozi je bil deležen posebnega upoštevanja, tako v šolskem sistemu kot upravi. Postal je uradni prevajalec francoskih oblasti in tudi uradni mojster proslav, ki jih je organizirala francoska uprava. L. 1810 je pod francosko upravo postal **ravnatelj novo urejene gimnazije** in hkrati tudi **ravnatelj ljubljanskih osnovnih šol in obrtnih ter rokodelskih šol**.

L. 1813 so bile Ilirske province ukinjene. Ponovna avstrijska oblast je Vodnika zaradi sodelovanja s Francozi označila za neloyalnega državljana in izgubil je pomembno mesto v šolski upravi. Z dekretom l. 1815 mu je bilo prepovedano vsakršno delo v državni službi, izgubil je mesto ravnatelja in bil predčasno upokojen. Glavni razlog je bila objava ode Napoleonu in domnevno članstvo v prostozidarski loži.

Kljub gmotnim težavam, prizadevanjem za službo in preživetje, je nadaljeval z delom za nemško – slovenski slovar, zbiral material za novo pesniško zbirko, se ukvarjal z arheologijo, dopolnjeval numizmatično zbirko in l. 1818 objavil prevod priročnika **Babištvo**, vse drugo mu je ostalo v rokopisih.

Umril je 8. januarja 1819, povsem izrinen iz javnega življenja. Pokopali so ga na pokopališču sv. Krištofa (danes Navje), in mu l. 1827 postavili tudi nagrobni spomenik. Ta stoji še danes na ljubljanskem Navju z zadnjo kitico pesmi **Moj spominik**.

2. PESNIŠKO DELO

Valentin Vodnik je gradivo svojih pesmi črpal ob zbiranju ljudskih pesmi in zgodb, iz ljudskega pripovedništva in običajev, k čemur ga je spodbujal Zois, ter se tako izkazal kot pravi predstavnik svoje dobe - razsvetljenec. Prepričan je bil, da mora poezija koristiti in zabavati preprostega človeka, zato je so njegove pesmi preproste, večinoma domoljubnega značaja, izrazito spodbudne, poučne in pogosto priložnostne.

Med prvimi njegovimi pesmimi je po njegovih besedah najpomembnejša **Zadovolni Krajnc**, ki velja za narodno prebudno pesem in je razsvetljenska hvalnica preprostemu Slovincu. Po teh načelih je nastala tudi pesem **Dramilo**, ki govori o tem, da imajo Slovenci vse pogoje, naravne danosti in bistrost, vendar se morajo za uspeh tudi sami potruditi, obenem pa je svarilo pred lenobo: ... *lenega čaka strgan rokav, palca beraška, prazen bokal ...*

V času službovanja na Koprivniku je pod vtisom naravnih lepot napisal odo **Vršac** kot oris planinskega sveta in osrečujočega občutja v njem. V tem času je napisal pesem **Jeklenica**, v kateri je opisal celoten železarski postopek, kot ga je spoznal v Zoisovih kovinarskih obratih. To je prva pesem, ki opisuje tovarniško delo.

Med poučnimi pesmimi so mu najbolj uspеле nekatere basni: **Nemški inu kranjski konj**, **Sraka inu mlade** ter druge.

Oda **Ilirija oživljena** predstavlja primer Vodnikove politično domovinske poezije. Napisal jo je kot hvalnico Napoleonu, kateremu je štel zasluge za prebujanje slovenskega duha in jezika v Ilirskih provincah.

V vrh njegovega pesniškega dela sodi pesem **Moj spomenik**, ki je edina povsem osebne značaja in v njej opisuje svoje delo in življenjsko pot.

K njegovemu pesniškemu delu sodijo tudi prevodi in priredbe drugih pesmi, med katerimi so vidnejše **Pesmi za brambovce**.

Pesmi je objavljaval v Veliki in Mali pratiki ter deloma tudi v Lublanskim novicah, zato so vse prigodne in spodbudne, namenjene preprostemu bralcu. L. 1806 jih je izdal v samostojni pesniški zbirki z naslovom **Pesmi za pokušino**.

3. PUBLICIST - PROZA

Njegovo pisateljsko delo se je začelo z urejanjem **Velike** in kasneje **Male pratike**, ki je poleg koledarskega dela prinašala vrsto poučnih sestavkov, vmes pa tudi šaljive kratke zgodbe, pesmi epigrame za mesece in uganke. Pratika je bila koristen in izobraževalni priročnik za podeželsko ljudstvo. V njej je poleg člankov o hišnih opravilih, o vremenu, o zdravstvu in znanosti, šaljive zgodbe, pesmi, napise v verzih in celo uganke, pisal tudi članek **Popisovanje kranjske dežele**.

V slovensko zgodovino se je zapisal kot urednik prvega slovenskega časopisa **Lublanske novice**. Te so bile državotvorne, rodoljubne, izražale so razsvetljenske ideje, prinašale vesti iz politike, gospodarstva in kulture, ter različne praktične nasvete. Najpomembnejši spis pa je bil **Povedanje od slovenskega jezika**, v kateri je razlagal izvor slovenskega jezika in razpravljal o zgodovini Slovencev.

Bogato je bilo tudi njegovo prevajalsko delo in skrb za lep jezik, s katerim je prispeval k izboljšanju slovenske proze. l. 1799 je objavil **Kuharske bukve** in prevod priročnika **Babištvo**.

V času Ilirskih provinc se je večino časa posvetil pisanju učbenikov zaradi potreb novih reform, med katerimi je najvažnejša **Pismenost ali gramatika za prve šole**, ki je bila za tiste čase odlična slovenska šolska slovnica. Pri pisanju slovarja je vneto pripravljaval besednjak, zbranih je imel namreč 30.000 besed, vendar slovar nikoli ni izšel.

Za Vodnika je vseskozi značilna velika skrb za lep in čist jezik, o čemer priča tudi njegov stavek: "vselej sem želel kranjski jezik čeden narediti".

4. ILIRSKÉ PROVINCE

V času Ilirskih provinc se je Vodnik navduševal nad Francozi in njihovim priznavanjem naravnih pravic narodov. Dosegel je uvedbo "kranjskega jezika", kot učnega jezika v začetne in srednje šole na Kranjskem in postal celo ravnatelj in šolski nadzornik.

14. 10. 1809 je Napoleon s posebnim dekretom ustanovil Ilirske province. Obsegale so ozemlje od Julijskih Alp do Dubrovnika in združevale okoli milijon in pol etnično različnega prebivalstva (Slovenci, Hrvati, Srbi, Nemci in Italijani). Vodil jih je glavni guverner, Ljubljana pa je postala glavno mesto največjega ozemlja, ki mu je kdajkoli načelovala.

Tu so od začetka leta 1812 veljali vsi francoski zakoni. Čeprav Francozi niso popolnoma odpravili fevdalnih vezi, je njihova vladavina za prebivalce Ilirskih provinc pomenila podrobnejšo seznanitev s pridobitvami francoske revolucije in sodobno meščansko družbo. Uvedeni so bili enakost pred zakonom, splošna vojaška obveznost, sodobna uradniška uprava, poenoten davčni sistem, odpravljeni nekateri davčni privilegiji. Širši družbeni pomen je imela reforma šolskega sistema, po kateri je pouk v osnovnih šolah in nižjih gimnazijah potekal v deželnem, slovenskem jeziku. S tem je nova francoska oblast priznala enakopravnost jezika in kulture in s tem dejansko na zemljevid evropskih narodov vpisala tudi Slovence. Odziv slovenskega izobraženstva je oblikoval kulturno osnovo, ki je ni bilo mogoče več potisniti v anonimnost, zato so mnoge kulturne in druge reforme ostale tudi po koncu Ilirskih provinc.

Francoska vladavina Ilirskih provinc je močno pripomogla k dvigu narodne samozavesti in zavedanja o svoboščinah, zato so začeli svobodomiselnih slovenski izobraženci slaviti Francoze kot osvoboditelje izpod avstrijske oblasti. Kratko obdobje Ilirskih provinc je pomenilo začetek obdobja močnejšega zavedanja načel svobode, bratstva in enakosti ter tudi malim človeškim skupnostim in maloštevilnim narodom odprla možnost življenja in razvoja. Skoznje smo tudi Slovenci našli pot k sosedom in v družino evropskih narodov.

5. POMEN NJEGOVEGA DELA

Vodnik je delal in se razdajal na številnih področjih, kakor so zahtevale tedanje kulturne razmere in potrebe. Njegovo mnogostransko delo je zelo pomembno in trajno. Postal je najpomembnejši slovenski preroditelj in pisec, ki je ljubil svoje ljudstvo in mu želel pomagati k napredku. S Zoisom sta ostala zadnja predstavnika svojega kroga in umrla v istem letu.

Valentin Vodnik je bil pravi predstavnik razsvetljene dobe, ki je umetnost združeval s poljudnim nagnenjem do znanosti. Živel je v času velikih sprememb, ki so odločilno vplivale na razvoj ne le našega naroda, ampak tudi vse Evrope. Nenehno ga je vodila misel in prepričanje, da je ljudstvo treba izobraziti, mu prebujati narodno zavest in ga naučiti ceniti in občudovati lepote domačih krajev. Verjel je v svoj narod – v bistrost Slovencev, kar je izrazil tudi v svojih pesmih.

Njegovo delo je znal ceniti tudi France Prešeren in se mu poklonil v pesmi **V spomin Valentina Vodnika**.

6. VODNIKOVA DOMAČIJA

Vodnikova domačija stoji danes sredi mesta Ljubljane, v Šiški, v času pesnikovega rojstva pa je v tem okolju življenje teklo povsem ločeno od mesta. Hiša je stala ob prometnici v Ljubljano in je bila od nje ravno prav oddaljena za nedeljske obiske meščanov. Vse do 1. svetovne vojne je bila Šiška vas, njeni prebivalci pa so bili predvsem kmetje. Vodnikovi, pri katerih se je reklo "Pri Žibertu", so bili premožni, ker so se poleg s kmetijstvom ukvarjali tudi s trgovanjem, obrtjo in gostinstvom. Hiša je bila v tistem času dominantna stavba v mali primestni vasi in je bila družabno središče krajanov. Pozneje pa se za domačijo uveljavilo ime "Pri kamniti mizi" - po mizi, ki še vedno stoji ob hiši. Vodnikov rod je v hiši živel do l. 1864, kasneje pa je menjala lastnike. L. 1979 jo je odkupila občina Ljubljana Šiška, ki je poskrbela za obnovo ter njeno razglasitev za kulturni spomenik. L. 1858 so ob 100-letnici pesnikovega rojstva na pročelje hiše vzdali spominsko ploščo Valentinu Vodniku in in jo odkrili ob veliki slovesnosti.

Danes se v prenovljeni domačiji odvija kulturno-gostinska dejavnost. Osrednja stavba je zaradi spomina na Valentina Vodnika ohranjena in prenovljena, njeni prostori pa so namenjeni glasbeni in kulturni dejavnosti. V nadstropju hiše sta postavljeni dve stalni razstavi: spominska zbirka Valentina Vodnika in knjižna razstava od Brižinskih spomenikov do baroka.

